

ERNST REUTER'LE GELECEĞE DÖNÜŞ: TÜRKİYE'NİN 1940'LARDA ALINCAJMAYAN KENTLEŞME DERSLERİ*

A. Arda Yüceyılmaz

Adnan Menderes Üniversitesi
Söke İşletme Fakültesi
ORCID: 0000-0001-9771-8630

Öz

2. Dünya savaşı yılları gerçek bir yıkım dönemi idi. 1940'lı yıllarda modern dünyanın kentleri inşa değil; fakat imha sahalarıydı. Henüz oldukça taze bir Cumhuriyet olarak Türkiye ise, bu dönemde, tüm bu ateş hattının arasında gerçek bir istisna teşkil ediyordu. Yeni başkent Ankara, tüm zorluklara rağmen modern bir planın ışığında büyüyor, kamu hizmet binaları, fabrikalar, Anadolu'da yeni kent merkezlerini belirliyordu. Geleceğe dönük kentleşme politikaları her açıdan sıcak ve ilgi çekici bir tartışma alanıydı.

İşte tam da bu noktada, Ernst Reuter, böyle bir atmosfer içinde Türkiye'ye geldikten sonra, Cumhuriyet'in modern kentbilim disiplininin kurulmasına yardımcı olacaktı.

Bu çalışma, Ernst Reuter'in 1940'larda Türk şehirciliğine katkılarını, geleceğe dönük önerilerini ve onun Türkiye'deki çalışmalarının üzerinden geçen 72 yılın ardından, Türk şehirciliğinin günümüzdeki durumunu, karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Ernst Reuter, Türkiye, Şehircilik, Kentleşme Politikası, Kent

Back to the Future with Ernst Reuter: Untaken Urbanization Lessons of Turkey in 1940s

Abstract

The years of the Second World War was a drastic destruction period. In the 1940's the cities of the modern world were not the fields of construction, but the fields of destruction. In that period as a newly founded republic, Turkey was a real exception between those lines of fire. Despite the difficulties, Ankara, the new capital was growing under the light of a modern plan; public service buildings, factories were designating the new city cores in Anatolia. Urban policies for the future was a hot and gripping discussion field in all respects.

At that point, after Ernst Reuter came to Turkey in such an atmosphere, he would help to found the Republic's modern urbanism discipline.

So this study aims to explore Ernst Reuter's contributions to Turkish urbanism in 1940s, his suggestions towards the future and current situation of Turkish urbanism with a comparative approach after 72 years of his work in Turkey.

Keywords: Ernst Reuter, Turkey, Urbanism, Urbanization Policy, City

* Makale geliş tarihi: 27.09.2016
Makale kabul tarihi: 01.12.2016

Ernst Reuter’le Geleceğe Dönüş: Türkiye’nin 1940’larda Alın(a)mayan Kentleşme Dersleri

Giriş

*“Geleceği tanımlamak istiyorsanız,
‘geçmiş’i çalışın.”*

Konfüçyus

“Geçmiş” ve “gelecek” arasında yer alan, bir tür bilince sahip her özne için, bu ikisi arasında kurulacak ilişkinin yaşamsal değeri vardır. Öyle ki, bu ilişki kurulmaksızın ne deneyimden, ne öğrenme sürecinden, ne de bunlara dayanan kararlar zincirinden söz edilebilir. İster biyolojik, ister toplumsal sistemler için olsun, geçmiş ve geleceğin bilişsel bağlantısızlığı, pek çok durumda tükeniş ya da çözümlenmeyle sonuçlanır.

Bu yüzden, tarihte “kaçırılan derslerin” her zaman bir maliyeti vardır. Rasyonel kararlardan uzaklaşan her adım, bir tür çarpan etkisiyle, toplumsal olarak deneyimlenen olumsuz bir iz bırakır.

Kentler, bu tür bir izin görünür olduğu ve deneyimlendiği birincil mekânlardır. Kentin konut stokunun durumu, ulaşım altyapısının niteliği, insan, çevre ve toplum sağlığıyla ilişkisi ve sistem mimarisi, geçmişe ve geleceğe ilişkin bilişsel düzey hakkında bir şeyler anlatır. Türkiye’nin kentleşme deneyiminde, göz ardı edilen dersler ve izleri de, bu “şeyleri” yüksek sesle söylemektedir. Bu açıdan, Türkiye kentlerinin sistemsel sorunlarının pek çoğu, yukarıda belirtilen türde bir ilişkinin noksanlığı ya da çarpık bir biçimde kuruluşuyla ilişkilendirilebilir.

Türkiye’nin günümüzdeki kentsel görünümleri, geçmişin derslerini hatırlamayı gerektirmektedir. Bu dersler, modern Cumhuriyet’in kentbiliminin kurucusu olarak tanınan birinin geleceğe bıraktığı notları olduğunda, daha iyi çalışılmalıdır.

Türkiye’den ayrılışının 72. Yılında, Ernst Reuter’in 1940’lardan geleceğe, ülkenin kentleşme perspektifi için gerçekleştirdiği bu katkıyı

hatırlamak ve günümüze uzanan süreçte Türkiye'nin kentleşme deneyimini, bu katkı üzerinden okumak, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu çerçevede, öncelikle Ernst Reuter'in Apenrade'den (Aabenraa) Ankara'ya uzanan kişisel yolculuğu ele alınacak, bu süreçte Reuter'in yaşadığı dünyada, kente ve kentleşmeye ilişkin çağdaş yaklaşımlar ortaya konulacaktır. Sonrasında ise, Reuter'in Türkiye'deki çalışmaları ve 1940'larda Türkiye için önerdiği şehircilik anlayışı değerlendirilecektir. Çalışmanın bu aşamasında, Reuter'in öngörülerıyla günümüzde Türkiye'nin kentleşme görünümünün karşılaştırılması amaçlanmaktadır.

Şüphesiz ki kentleşme olgusunun kapsamı ve Reuter'in yazınımıza kazandırdığı eserlerin çeşitliliği göz önünde bulundurulduğunda, Reuter'in kentsel politika önerileri ve günümüzde Türkiye'nin kentsel sorun alanları oldukça geniş bir çerçeveye yerleşmekte olduğu görülür.

Dolayısıyla, bu geniş ilişkiyel çerçeve içinde bir dizi seçim yapılması zorunludur. Günümüzün kentleşme yazınındaki ağırlıkları da göz önüne alınarak araştırmanın kapsamı 5 kentsel sorun alanıyla sınırlandırılmıştır. Bu sorun alanları; (i) kent ölçeği ve optimal kent büyüklüğü, (ii) planlama, (iii) kent ve çevre, (iv) arsa spekülasyonu ve kentsel rant, (v) konut başlıkları ile ifade edilebilir.

1. Bir Kentbilimcinin Yolculuğu: Ernst Reuter, Apenrade-Ankara

Ernst Rudolf Johannes Reuter, 1889'da Prusya topraklarında yer alan, bugün ise Danimarka sınırları içerisinde bulunan Apenrade'de dünyaya gelmiştir. Kent, 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Danimarka ve Prusya (sonrasında Alman İmparatorluğu) arasındaki mücadele alanlarından biri olarak dikkat çeker. Tıpkı doğduğu kent Apenrade gibi, Reuter de sınırlar ve ülkeler arasında gidip gelecektir.

Reuter'in yaşamı, bir bakıma 20. yüzyılın büyük kırılma noktalarının izlerini taşır. Reuter, I. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1914 yazında, düşman uluslar arasında barışın yeniden tesisini amaçlayan barışçıl bir hareket olan Yeni Anayurt Birliği'ne (New Fatherland League) katılmıştır. 1916'da askeri hizmete katılan Reuter, aynı yıl Rusya'da yaralanarak esir düşmüştür. Burada bulunduğu dönemde, 1917 Devrimi'ne tanıklık etmiş ve siyasal eğilimlerinin daha radikal bir noktaya taşındığı bu evrede, Bolşeviklere katılmıştır. Burada Rus dilini öğrenmede gösterdiği beceri ve örgütsel kabiliyeti, Komünist Parti'nin dikkatini çekmiştir. 1918'de Almanya'ya dönen Reuter, burada yeni kurulmuş bulunan Komünist Parti'nin (KPD) üyesi olur. 1921'de ise, partinin Genel Sekreterliğine seçilecektir (Ernst Reuter Archiv, 2016a).

Ancak, partinin siyasal yönelimine ilişkin, içerideki fikir ayrılıkları, Reuter'in partinin lider kadrosu içindeki görevini oldukça erken bir biçimde sonlandırmıştır. 1922'de partiden ihraç edilen Reuter, yeniden sosyal demokrasiye yönelmiştir. Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin (SPD) yerel siyasete ilişkin yayını "*Vorwärts*"da (İleri) bir süre editör olarak çalıştıktan sonra, 1926'da Berlin şehrinde ulaşımdan sorumlu delege olarak seçilmiştir. Nitekim, bu hızla büyüyen metropolde Reuter, kent planlaması ve trafik politikasına ilişkin kimi fikirlerini uygulamaya geçirme şansı bulur. Sorumlulukları arasında Berlin'in tren ve metro ağının genişletilmesi de yer almaktadır (Ernst Reuter Archiv, 2016b).

Berlin Belediyesi'nin imar danışmanı Martin Wagner'le yakın bir işbirliği yürüten Reuter, kendini, kentin genişlemekte olan taşıma sisteminin devletleştirilmesine, modernleştirilmesine, ekonomikleştirilmesine ve örgütlenmesine adanmıştır (Doğramacı, 2012: 77). Bu dönemde, kendisinin rekabet halindeki belediyelere ve özel sermayeye ait taşıma şirketlerini birleştirerek kurduğu "*Berliner Verkehrs-AG*" (Berlin Ulaşım Anonim Şirketi) bu çalışmaların en önemli sonuçlarından biri olarak görülebilir (www.bvg.de/en, 2016).

Reuter'in Berlin'deki deneyimi ve buradaki başarısı, onu 1931-33 yılları arasında hizmet edeceği Magdeburg Belediye Başkanlığına taşımıştır. Ancak, Büyük Buhran ve Nasyonel Sosyalistlerin yükselişi karşısında, eski bir komünist partili, o dönemde de bir sosyal demokrat ve "*Weimar Sistemi*" destekçisi olarak Reuter, giderek açık bir hedef haline gelir. Nitekim Gestapo tarafından iki defa tutuklanıp, kapatıldığı toplama kampından firar ettikten sonra, ailesiyle beraber Hollanda ve Büyük Britanya kanalıyla, Türkiye'ye iltica etmiştir (Ernst Reuter Archiv, 2016c).

Bu karanlık süreçte, Türkiye Cumhuriyeti parlak bir çekim alanıdır. Öyle ki Reuter'in Türkiye'de bulunduğu bu dönemde Bruno Taut, Clemens Holzmeister, Martin Wagner ve Gustav Oelsner gibi yenilikçi kentsel imarın 1920'lerden itibaren Almanya'daki önemli isimleri de Cumhuriyet'in konukları olacaklardır. Bu konukluk, modern kentin imarı ve yönetimi sorunlarını tartışmak ve Cumhuriyet'in kentlerinin geleceğini planlamak için pek çok açıdan iyi bir kadro sağlamıştır.

2. II. Dünya Savaşı Öncesinde Batı'da Kent Tartışmaları

Ernst Reuter'in yaşamının Apenrade'den Ankara'ya uzanan kesiti, siyasal dalgalanmalarla beraber ilerleyen bir yolculuktur. Bununla beraber, bu evre, sanayileşen dünyanın, kent sorununu farklı yönleriyle tartışmaya

başladığı, kentin geleceğini sorguladığı bir zamanla birlikte ilerler. Türkiye'nin modern kentbiliminin “ilk dersleri” de II. Dünya Savaşı öncesinde kente ilişkin fikirlerin ve tartışmaların izdüşümlerini barındırır. Toplumsal olarak deneyimlenen, entelektüel olarak da canlı bir biçimde tartışılan bu kentsel dünya, Türkiye’de, o dönemde kentin geleceğine dönük bu yeni perspektif üzerinde etkili olmuştur.

Sanayi devrimiyle birlikte kentin mekân organizasyonunda, toplumsal işbölümünde, insan-doğa ve insan-insan etkileşimlerinde izlenen değişim dramatik bir düzeydedir.

19. yüzyıl boyunca sanayileşme, dünyanın o güne kadar gördüğü en yoz kent ortamını yaratırken; devasa yapılar neredeyse bir gecede yükselmektedir. Yeni yapılar inşa edilmekte; daha önce inşa edilenler yıkılmaktadır. Bunların yerine, öncekilerin hataları düzeltilmeksizin, başkaları dikilmektedir. Mumford’ın “dev bir kentsel doğaçlama dönemi” diye adlandırdığı bu süreç, yoğun bir kentsel yığılma dönemidir (2007: 549-552). Dolayısıyla bu kaotik kentleşme deneyimi, yüzyılın sonundan itibaren, izleyen yıllara büyük tartışmalar ve sorular bırakmıştır.

Planlama çevrelerinde, akademik, entelektüel ve sanatsal çevrelerde kent ve onun geleceğine dönük sorgulayıcı düşüncelerin geliştirildiği, yeni fikirlerin ortaya atıldığı görülmektedir.

Planlama alanında 1898’de Birleşik Krallık’ta Ebenezer Howard tarafından başlatılan *Bahçe Kent Hareketi*, bu atmosferin en önemli ürünlerinden biri olarak görülebilir. Daha sonra, modern şehirciliğin amacını “*kenti köye, köyü kente benzetmek*” olarak tanımlayacak olan Reuter’in de bu hareketi benimsediği bilinmektedir (Keleş, 1986: 84).

Sanatsal alanda verilen eserler de oldukça dikkat çekicidir. 1913’de Alman ressam Ludwig Meidner, arka planda kaotik, karanlık bir kent atmosferinin bulunduğu “*Ich und die Stadt*” (Ben ve Kent) adlı otoportre çalışmasını tamamlarken; 1927’de Avusturyalı yönetmen Fritz Lang’ın yönettiği “*Metropolis*”, geleceğin kentini dikkat çekici bir görünümle somutlaştırarak, büyük bir ses getirmiştir. Bu dönemde, tasarım ve modern mimarlık alanında Weimar’da başlayan “*Bauhaus Akımı*”nın yükselişini ve sonrasında 1933 tarihli *Atina Sözleşmesi*’ni de kentsel mekân tartışmaları arasında hatırlamak gerekir.

Akademik ve entelektüel planda da kentin öncelikli bir çalışma alanı haline geldiği görülmektedir. 1900’lerin başında Georg Simmel’in büyük kent ve birey ilişkisine yaklaşımı, Ferdinand Tönnies’in toplumsal gruplar etrafında gerçekleştirdiği çalışmaları kent olgusuna, sosyolojik bir mercekle bakışı tetiklemiştir.

Frederic C. Howe 1914'te "*Modern Kent ve Sorunları*"nı yayımlar. Kuramsal çerçevede ise Max Weber'in ölümünden sonra, 1921'de yayımlanan "*Die Stadt*" (Şehir) adlı eseri, Robert E. Park'ın Ernest Burgess ile birlikte 1925'te gerçekleştirdiği "*The City: Suggestions for Investigation of Human Behavior*" (Kent: İnsan Davranışının İncelenmesi İçin Öneriler) adlı çalışması oldukça dikkat çeker. Bu eserlere daha sonra Louis Wirth tarafından da "*kent kuramına ilişkin elimizdeki en gerçekçi değerlendirmeler*" olarak işaret edilecektir (Bkz. Wirth, 1938: 8).

Böylece kent, bir dönüşüm ve tartışma alanı olarak yeniden biçimlenmektedir. İkinci Dünya Savaşı öncesindeki bu düşünsel atmosfer içinde, Reuter, Berlin ve Magdeburg'daki kent yönetimi deneyimleriyle 1935'te Türkiye'ye ulaşmıştır.

3. 1930'lar ve Cumhuriyet'in Kentleşme Gündemi

1935 yılında Türkiye, 57 ili, 356 ilçesi ve 505 belediyesi olan 16 milyonun biraz üzerinde nüfusa sahip bir ülkeydi (TÜİK, 2010). Nüfusunun %76,47'si kırsal alanlarda yaşarken, ancak %23,53'ü kentlerde yaşamaktaydı (TÜİK, 2001). Ankara'da özel bir kanunla İmar Müdürlüğü'nün kurulmasının ve Herrmann Jansen'in Ankara'nın kent planını hazırlamasının üzerinden ancak 7 yıl geçmişti (Yavuz vd., 1973: 10). 1930 tarihli 1580 Sayılı Belediye Kanunu, 1931 tarihli Belediye Memur ve Müstahdemleri Hakkında Nizamname, 1933 tarihli 2290 sayılı Belediye Yapı ve Yollar Kanunu ve Belediyeler Bankası'nın kurulması ise kente ve belediye kurumuna ilişkin olarak, 1930'ların başlarında atılan önemli adımlardı (Bkz. Aslan, 2012: 380; Keleş vd. 2012, 16).

Diğer taraftan, 1929 Ekonomik Buhranı, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki görünümünden farklı olarak, az gelişmiş ve dışa bağımlı ülkelerde, bazı yeni adımların önünü açacak bir dönemi başlatmıştı. Benzer durumdaki ülkelerle birlikte Türkiye'de de ilk kez kendi öz dinamikleriyle, ulusal sanayinin inşasına yönelme fırsatı doğmuş oluyordu (Boratav, 1988: 51). Böylece, krizin yıkıcı etkileri Türkiye'de de hissedilip, işsizlik ve göç giderek belirgin bir sorun haline gelirken (Bkz. Keyder, 2007: 133); devletçilik, ekonomik kalkınmanın ana stratejisi olarak belirlendi (Kongar, 1999: 351-53).

1930'larla birlikte demir-çelik, kağıt ve kimya sanayisinin öncüsü olan modern sanayi tesislerinin inşasına başlanırken, inşaat malzemesi ve çimento üretiminde de dikkate değer bir ilerleme katedilmişti (Boratav, 1988: 55). Bu yeni sanayi merkezleri, bölgelerinde sosyal ve kentsel gelişmenin temelini oluşturmuştur.

Sümerbank'ın en önemli yatırımlarından biri olarak, 1936'da kurulan Karabük Demir-Çelik Fabrikaları, dönemin sanayileşme adımlarının kentsel

yansımalarını ortaya koyması açısından iyi bir örnektir. Yerleşimin erken dönem kent planlama süreci, Sümerbank tarafından yürütülmüştür. Karabük'ün ilk planı, o dönemde İstanbul'da çalışmakta olan, ünlü Fransız şehirci Leon Henry Prost'a yaptırılırken; Sümerbank, kurduğu birçok fabrikayla, konut politikasını yönlendirmiş ve bunu pek çok ağır sanayi yatırım bölgesinde de tekrarlamıştır (Altınöz, 2015: 57).

Reuter'i karşılayan ülke, ulusal bir sanayinin kurulması için ileriye doğru hızlı adımlar atan, yeni kentsel yerleşimler için planlar hazırlayan, yerel yönetimler mevzuatı geliştiren, bilimsel ilerlemeye hevesli bir ülkedir.

4. Geleceğin Türkiye'si İçin Şehircilik: Reuter'le 1940'lardan İleriye Bakış

Ernst Reuter, Siyasal Bilgiler Okulu'nun o yıllardaki müdürü olan ve daha sonra İçişleri Bakanlığı da yapacak olan Mehmet Emin Erişirgil'in daveti ile 15 Kasım 1938'de Ankara'daki öğretim üyeliği görevine başlamıştır. Böylece kent yönetiminin ve planlamasının ekonomik ve sosyal yönleri, Türkiye'de ilk defa 1938-39 yılları arasında Ankara Siyasal Bilgiler Okulu'nda, Şehircilik, Belediye Maliyesi ve Yerel Yönetimler gibi ayrı ayrı derslerle okutulmaya başlanmıştır (Keleş, 1986: 81-82).

19 Eylül 1946'ya dek süren 8 yıllık görev süresince Reuter, pek çoğu Türkiye'nin kentsel geleceğine dönük bir perspektif de içeren, 85 eser vermiştir (Keleş, vd. 2012: 15). Günümüzde müzminleşmiş pek çok kentleşme sorununa, bunlar daha henüz ortaya çıkmamışken, bu eserlerde işaret edilmiştir. 1930'ların sonlarında hızlanan sanayileşme hareketinin, kentsel alanlardaki olası olumsuz etkilerine dönük önlemler ve politika önerileri bu eserlerin pek çoğunda dikkat çekmektedir. İzleyen kısımda 1940'lı yıllarda geleceğin Türkiye'sine bırakılan bu kentsel politika notlarına, günümüz Türkiye'sinin -bir çeşit- kentsel sorunlar listesi ile nasıl kesiştiğine yer verilecektir.

4.1. Kent Ölçeği Sorunu ve Optimal Kent Büyüklüğü

Sanayi devrimi sonrasında pek çok örnek, kent olgusunun dokusal olarak bozulmaya ve aşırı büyümeye maruz kalarak genişlediğini gösterir. Bu tür bir kentleşme, köyleri ve küçük kasabaları yutmuş ve onları yalnızca silik birer yer adına indirgemıştır (Mumford, 2007:656).

Görece geç gerçekleşen sanayileşmesine rağmen, Türkiye'nin kentleşme yönelimleri de bu açıdan bir istisna oluşturmaz. "*Kent ölçeği*", "*optimal kent büyüklüğü*" kavramları çoktan önemli sorun alanları listesinde yerini almıştır. Hızlı kentsel büyüme ve sınırlandırılmayan yapılaşmanın getirdiği ölçek

sorunu, ülkenin kentsel sorunlarına yapılan atıflarda, kaçınılmaz olarak önemli bir yer tutmaktadır (Bkz. Dönmezer, 1974: 144; Karaman, 1995: 9; Göymen, 1997: 148; Genç vd. 2008: XI; Keleş, 2015: 79).

Bu sorun günümüzde karmaşık etkileşimleriyle, bireysel yaşam kalitesinden, ulusal ekonomiye kadar pek çok boyutta, katlanılması güç maliyetler doğurmaktadır. Sorunun güncel etkileri oldukça görünür olmakla beraber, bu sorun alanının tespiti yeni değildir.

Öyle ki kentsel ölçek, henüz Türkiye için sadece “*potansiyel*” bir sorun alanı iken, “*optimal kent büyüklüğü*” kavramının objektif bir değerlendirmesine, daha 1941 gibi erken bir tarihte, Reuter’in çalışmalarında rastlanılmaktadır (Keleş, 1986:81-82).

Reuter’in kentsel ölçege/optimal kent büyüklüğüne ilişkin görüşlerinin bir kesitini, yayımlanmamış “*Yakın Münakale*” adlı kitabından, Keleş’in yaptığı alıntidan öğreniyoruz:

“(…) *Sosyal ıslahata ilişkin bütün fikirlerde*” demektedir Reuter; “*şehrin en münasip büyüklüğü meselesi, büyük bir rol oynar. Kesif insan kitlelerinin milyonluk kentlerde toplanmaları, birçok sebeplerden hiç de arzu edilir bir şey değildir*” (Reuter, 1941: 8-9’dan aktaran Keleş, 1986: 83).

Kentsel olgulara “*büyük*”, “*muazzam*” gibi kelimelerle abartılı yaklaşımı, “*geçmişin çoktan unutulması gereken hastalıklarından biri*” olarak tanımlayan Reuter; her türlü ölçü ve makul orandan mahrum, hayali planlar şeklinde karşımıza çıkan bu düşünce tarzına, artık tahammül gösterilmemesi gerektiğini söylemektedir. Bu büyüklüklerin teşkil ettiği sonsuzlukta, insan kendi kaybedecek ve bu yeni boyutta, hiçbir bağ ve münasebeti olmayan bir atom derecesine inecektir. Tam da bu nedenle, büyük kentlerde bir birlik teşkil edecek şekilde, küçük yerleşim yerlerinin meydana getirilmesi ve bu suretle insana, komşuluk duygusuna geri dönmek imkânı verilmesi gerekmektedir (Reuter, 1943a: 162).

1940’ların başında ortaya konulan bu perspektifin aksine, Türkiye’nin kentsel politik tercihleri, zaman içerisinde “*büyük*”, “*muazzam*” hatta “*mega*” projelerin etrafında şekillenmiştir. 2011 genel seçimleri öncesinde iktidar partisinin duyurduğu Kanal-İstanbul projesi bunun en yakın örneklerinden biri olarak gösterilebilir. Bu anlamda İstanbul, 14 milyonun üzerindeki nüfusuyla, bu türde kentsel proje algısının odağı görünümündedir.

Kentsel ölçegi genişletmek yönündeki eğilim, yasalar düzleminde de sonuçlar üretmektedir. Son olarak 2012 yılında kabul edilen, kamuoyunda “*Bütünşehir Yasası*” olarak bilinen 6360 Sayılı Kanun da kentin yönetsel ölçegi konusundaki nihai perspektifi somutlaştırması açısından önemlidir. 30 Mart

2014 yerel seçimleriyle yürürlüğe giren bu düzenlemeyle, belediyelerin %53’ü, köylerin %47’si kaldırılırken (İzci ve Turan, 2013), büyükşehirleşme, Türkiye’de de köyleri ve küçük kasabaları yutmuş ve onları “*yalnızca sivil birer yer adı*”na indirgemıştır. Beldelerin ilçe belediyelerine bağlanması, kendi adlarına sahip oldukları özgünlüğün, tümüyle yitirilip, bir standartlaşmaya tabi tutulmaları anlamına gelmektedir (Dede vd. 2014: 376). Böylece pek çok kent, yerel, tarihsel kimlikleri yok sayılarak ve demokratik ölçütler ekonomik olanlara feda edilerek büyütülmüştür.

Reuter, 1946’da yayımlanan bir diğer çalışmasında ise, izlenen sanayileşme politikasının bir sonucu olarak, canlı merkezlerin meydana geleceğini söylemektedir. Ancak tartışılması gereken nokta, kentli nüfus oranının artmasından çok, bu artışın ülke genelinde nasıl dağıtılacağı sorunudur (Reuter, 1946: 776).

Bu çerçevede idari merkezlerin dağılımının, küçük ve orta sanayi işletmelerinin, tarımsal ürünleri işleyen teşebbüslerin kurulması kadar önemli rol oynadığını söyleyen Reuter; gerektiğinde işletmelerin büyük kentlerden kasabalara taşınmasını çok faydalı olabileceğine işaret etmektedir. Bu hususlar için hazırlanacak planın, ülkenin genel planlaması içinde önemli bir görev üstleneceğini de eklemektedir. “*Bu konular dikkatli bir şekilde ele alınmazsa*” demektedir Reuter; “*memleketin iktisadi kuvvetleri elverişsiz rekabet şartları içinde bocalayacak*” ve “*bu keyfiyetten de genel gelişme zarar görecektir*” (Reuter, 1946: 784-785).

Bu kentsel nüfusun nasıl dağıtılacağı, yoğun insan kitlelerinin milyonluk kentlerde toplanmasının önüne nasıl geçileceği gibi konular, maalesef Türkiye’nin izleyen on yıllarında, göz ardı edilen konular olmuş ve kümülatif kentsel sorunlar doğurmuşlardır.

Ancak planlı döneme geçişin ardından, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda (1968-1972) “*dengeli kentleşme*” hedefinin geleceğe dönük bir perspektifte yer aldığı görülür (Bkz. DPT, 1967).

Reuter’in, ülkenin sanayi ve kültür kaynaklarının, ülkenin bütününe yayılması önerisi Alman desantralizasyon modelinden izler taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’deki küçük kentlerde, bizzat Reuter’in kendisinin görevler üstlendiğini görürüz. Örneğin, Ödemiş kenti imar planına yönelik yarışmada jüri üyeliğini üstlenmiş (1944), Wilhelm Schütte ile Yozgat kenti için bir kalkınma raporu hazırlamış (1944), 1941 ve sonrasında kaymakamlık kurslarında küçük yerleşim yerlerinde görev yapacak geleceğin kaymakamlarına yönelik dersler vermiştir (Akcan, 2012: 114).

Reuter’in çalışmalarında optimal kent büyüklüğünün yanı sıra, farklı büyüklükteki kentsel yerleşimlerin yönetsel sorunları üzerinde de durduğu görülmektedir. Küçük belediyeler meselesi bunlar arasında dikkat çeker. Reuter,

1945'te farklı ölçeklerdeki yönetim birimlerinin –küçük belediyelerin- orta ve büyük kasabalara oranla tamamıyla farklı idari ve mali ihtiyaçlara sahip olduğunun altını çizer. Mevcut durumun büyük bir özenle incelenmesi gerektiğini söylerken, resmi istatistiklerin ve orijinal belgelerin derlenmesi ve arşivlenmesinin gereğini vurgulamaktadır (Reuter, 1945a: 76).

Büyükşehirlerin planlanmasında belki de kaçınılmaz olarak izlenen şematik yaklaşıma, küçük kentlerin planlanmasında ve inşaat bakımından geliştirilmesinde de yer vermenin doğru olmayacağını altını çizer (Reuter, 1943d: 123-124). Farklı ölçeklerdeki kentler, Reuter'in perspektifinde, farklı şekillerde ele alınması gereken yönetsel yapılardır (Reuter, 1944: 233).

4.2. Planlama

Genel bir ifadeyle planlama, akıl gücüne dayanarak, toplumun geleceğini biçimlendirmek için gereken kontrollü çabayı göstermek olarak tanımlanmaktadır. Akıl ve önceden düşünme, planlama kavrayışının iki ana unsurunu belirler. Bu anlamda Cumhuriyet'in ilk planlama denemeleri 1929 Dünya Ekonomik Bunalımını izleyen yıllarda gerçekleşmiştir. Demir-çelik, kimya ve tekstil sanayiinin kurulmasına yönelik bu plan, başarılı olmuştur. Ancak bunu izleyen İkinci Beş Yıllık Plan, II. Dünya Savaşı nedeniyle uygulanamamıştır (Yavuz vd. 1973: 53-60).

Savaş sonrası dönem, kentsel planlama adımları açısından da bir kırılmaya işaret eder. Bu dönem, Türkiye'de 1930'ları izleyen evrede oluşan kent planlama paradigmasının yıkıldığı dönemdir (Tekeli, 1983: 65). Öyle ki 1950'li yıllardan itibaren "*planımız plansızlıktır*" ve "*bize plan değil, pilav lazım*" gibi söylemler, Türk siyasal hayatında giderek popülerleşecektir.

1930'ların sonundan itibaren Reuter'in verdiği eserlerde, bu "*terk edilen*" planlama perspektifinin izleri sıklıkla görünür olmaktadır. Reuter, kentin ulusal kültür hayatıyla, toplumsal ekonomik etkinlikle, insan ilişkileriyle ilgisini kurarak, planlamanın önemine işaret etmektedir:

"Bütün kültür hayatının mihrak noktasını teşkil eden şehirlerimizin doğru bir tarzda meydana getirilmesi davasının, bütün insan münasebetlerinin gelişmesi ve bir milletin hakiki iş görme kudreti için ne dereceye kadar sıkıdan sıkıya bağlı olduğu, amme ve hususi hayat üzerine ne dereceye kadar müessir olduğu pek az kimseler tarafından hakkiyle bilinmektedir" (Reuter, 1943a:151).

Diğer taraftan, 1940'ları karşılamaya hazırlanan Türkiye kentlerinin planlama vizyonu için de oldukça iyimser bir noktadan geleceğe bakmaktadır.

Gerçekten de gördüğü tablo, kentsel geleceğini arayan bir ülke için pek çok avantaja sahiptir. Reuter, bu manzarayı karşılaştırmalı bir şekilde izah eder:

“Planlar, mazinin cezalarını taşıyan memleketlerde, iktisadi sebeplerle halli mümkün olmayan vazifelerle karşılaşacağından ancak uzun bir zamanda tatbik edilirler. Halbuki bizim şehirlerimiz ve iskan yerlerimiz henüz o kadar yüksek değildir. Arsa fiyatı da o kadar yükselmemiştir. O halde bu bakımdan memleketimiz diğer ülkelere nazaran daha zengin bulunmaktadır. Dikkatli planlarla, memleketimizin her tarafında bir şehirden diğer şehire uzanan mühim esas münakale damarlarını da kurmak kolayca kabildir. İyi çalışmak suretiyle, bugün şehirlerde iktisadi bakımdan mümkün işler derhal yapılır ve istikbal için de insanın evvelden görebildiği kadar, ihtimam edilirse çok iyi planlar yapmak imkânları elde edilmiş olur. Şehir planı işi, Türkiye’de yalnız belediyenin değil, aynı zamanda hükümetin de en birinci ve esaslı ödevlerinden biri telakki edilmelidir” (Reuter, 1939: 7-8).

1940’ta basılan “Komün Bilgisi”nde de kent planlaması geniş bir yer bulur. Bu çalışmada, planlamanın geleceğine yönelik uyarılar dikkat çeker. Reuter, belediyelerin kişisel etkilerden uzak kalarak, radikal bir bakış açısıyla hareket etmeleri gereğinin altını çizmektedir. Belediyelerin kamunun menfaatiyle şahsi ihtiyaçları planlı bir şekilde ele alıp birleştirmesi gerektiğini vurgular. Yalnızca zamanın ihtiyaçlarını karşılamak için plansız yerleşimler oluşturmanın, milyonlarca insanı buralara yerleştirmenin insanlığın aleyhinde bir hareket olduğunu da hatırlatmaktadır (Reuter, 1940a: 139-141).

Planlama bahsinde Reuter’in üzerinde durduğu en önemli konular arasında özgünlük, yerellik ve çevresel uyum meseleleri dikkat çekmektedir. Dünyanın başka bir yerinde ya da çeşitli zamanlarda iyi sonuç veren uygulamaları, doğrudan doğruya kabul edip, tamamen aynı şekilde tekrarlamamanın potansiyel bir hata olacağını altını çizdiğini görürüz. Üstlenilecek her yeni planlama işinde, uygulamaya geçilirken, o yerin yerel koşullarına ve arazinin niteliğine ne denli uygun olduğu araştırılmalıdır. Çeşitli iklimsel özelliklere ve farklı arazi tiplerine sahip olan Türkiye’de doğal şartları ve arazi durumunu göz önüne almadan şematik planlarla iskân sahaları oluşturmanın kesinlikle yanlış olacağını ifade etmektedir. Plan, masa başında üretilecek bir belge değildir (Reuter, 1940a: 147-149).

“Mevcut araziye, çeşitli amaçlar için taksim ederken”, demektir Reuter, “toprağın kabiliyetini ve inşaa kudretini yakından tanımak ve bu suretle arazinin kullanıma en uygun yerlerini tespit etmek gerekir. İnşaaata en elverişli ve yüksekte bulunan, aynı zamanda mücavir sahalara hakim bir durumda olan kısımlar, her zaman planda kent merkezi olarak seçilmelidir” (Reuter, 1940a: 161).”

Reuter'in "toprak kabiliyeti"ne yaptığı bu vurgunun üzerinden çok geçmeden, daha 1943 yılında, Prof.Dr. Kerim Ömer Çağlar, Türkiye'nin ilk "Şematik Toprak Haritası"nı hazırlamıştır (Haktanır, 2000: 48). Ancak 1940'lı yılların bu rasyonel perspektifi, bir süre sonra, momentumunu kaybedecektir.

Günümüzde nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşmenin toprak üzerindeki olumsuz etkileri, nüfus-beslenme dengesini bozabilecek konumdadır (Keleş ve Hamamcı, 2002: 132). Çevre ve tarım alanlarının korunmasına yönelik çok sayıda yasal düzenlemenin getirdiği karmaşa, uygulayıcı kuruluşların işbirliği konusundaki eş güdümsüzlüğü, tarım topraklarının, tarım dışı amaçlarla kullanılmasının önünü açmaktadır (Haktanır, 2000: 53). 2004-2014 yılları arasında ülke, ekilen ve dikilen tarım alanlarının yaklaşık %10'unu kaybetmiştir (aa.com.tr).

Planlama çerçevesinde Reuter'in çalışmalarında dikkat çeken bir diğer unsur da kenti, çevresindeki diğer kentlerle birlikte düşünme gereğidir. 1943 tarihli makalesinde eş güdümlü ya da en azından karşılıklı iletişim içerisinde bir planlama sürecinin önemini şöyle vurgulamaktadır:

"Her şehrin tesir ve nüfuzu, çevresindeki memleketlere yayılır. Bundan dolayı bir şehrin planı yapılırken komşu şehir ve komünlerle istişare edilir; (...) iyi belediye reisleri davet vaki olmaksızın daima komşu muhitlerin planlaştırılmasına iştirak ederler" (Reuter, 1943a: 157).

Bu sistemsel bakış açısının ve yerel yönetimler arasındaki geleceğe dönük ortak bir perspektifin, Türkiye kentlerinin planlama pratiğinde işlediğini söylemek bugün dahi büyük iyimserlik olarak görülebilir. Bu diyalog ve eşgüdüm ilişkisinin tarihsel olarak yerleştirilememiş olması, yönetimi daha merkezi bir metodolojiye yönlendirmiştir. Bugün, Reuter'in işaret ettiği türde bir ilişkinin yokluğu, Büyükşehir belediyeleri eliyle telafi edilmeye çalışılmaktadır.

Kentin planlanması ve inşası meselesi Reuter'in çalışmalarında salt teknik bir altyapı uğraşı olarak değerlendirilmemiştir. Planlama bundan daha fazlasıdır, kent bireysel ve toplumsal varoluşun temsil edildiği bir mekândır. Dolayısıyla bireysel-toplumsal inşa, kentsel mekânda başlar.

Bir çalışmasında, kentbilimci, "Yarının Şehri" başlığı altında "modern şehirlerimizi artık yeni hedeflere doğru inkişaf ettirmeğe çalışıyoruz" demekte ve eklemektedir:

"Biz artık nihaysiz taş çölleri yerine düzenli ve bir bünye arz eden şehirler istiyoruz. Gürültüsü, toz ve çamuru, en nihayet, tesellisiz çirkinlikleriyle yaşama şevkimizi kırmayan bir muhit istiyoruz. Yaşamak kadar çalışmayı da bir zevk haline getiren, sessiz, temiz, makul bir

şekilde kurulmuş ve güzel şehirlerde yaşamak istiyoruz. (...) Hakikatte hastalıklarımızın kökleri çok daha derinde ve manevi inkişafımıza yerleşmiş bulunmaktadır. (...) Büyüdüğümüz muhitin kuruluş tarzı manevi bünyenin kuruluşuna fevkalade müessir olur. Bu sebepten yarının şehri hakkındaki tasavvurların zamanımızın ahlaki ve manevi durumunun tedavisinde kuvvetli bir tesir icra edeceğine hiç şüphelenmemelidir” (Reuter, 1943b:270-271).

Ancak Reuter, insanların bu ilişkisel ağı görme kabiliyetlerinin ne denli eksik olduğunu da aynı çalışmasında üzümlere belirtir (Reuter, 1943b: 270).

4.3. Kent ve Çevre

Türkiye’de çevre sorunlarının, kamuoyuna mal olmasının uzun bir geçmişi olduğu söylenemez. Ancak Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren, özellikle halk sağlığı ile ilgisi oranında kent düzeyinde çeşitli çevre sorunlarına ve bunlara dönük girişim ve yaptırımlara kanunlarda yer verildiği bilinmektedir (Keleş, 2015: 649).

Geleceğe dönük bir kentsel politika alanı olarak, kentin çevreyle ilişkisi, Reuter’in çalışmalarında oldukça belirgin bir tema olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan “Bahçe Kent” perspektifini destekleyen Reuter’in, günümüzdeki ekolojik kent modellerinin başarmak üzere oldukları şeye, çoktan işaret ettiği söylenebilir (Keleş, 1986: 84).

Modern kentçiler için ideal olan, asfalt caddeler meydana getirmek değil; fakat yeşillikler içinde bir kent kurmaktır (Reuter, 1940a: 7). Bunun için de genel olarak her yerde uyulacak bir kural önermektedir Reuter:

“Şehir planında şehir içine kadar uzanacak şerit şeklinde yeşil sahalara, bütün şehir sahasına iyi tevzi edilmiş küçük parklar bulunmalı, ve bütün imkanlardan hakkıyla faydalanılmış olmalıdır. (...)Tıpkı bahçeye yerleştirilmiş bir ev gibi, şehir de tabii manzaranın içine gömülmelidir. Eskiden olduğu gibi, bu manzarayı şehir, çirkinliğiyle bozmamalı, bilakis güzelliği ve ahengi ile canlandırmalıdır. Eski neslin aksine olarak, yeni şehrin insanı, artık tabiattan uzak değil, tersine tabiata dönmüş olacak, büyük şehrin taş yığınında yaşamış insandan çok daha başka bir tarzda yurduna bağlı kalacak, daha mesut ve verimli bir hayat sürebilecektir” (Reuter, 1943a: 159-161).

Reuter, dünyada pek çok iyi plan uygulamasında, yeşil alanların ne denli geliştirildiğinin altını çizmektedir. Özellikle de, metropollerin sahip oldukları parklarla anıldıklarını dünyadan örneklerle anlatmaktadır:

“Gayet itina ile bakılan bu parklardan bazı meşhurlarını misal olarak zikrederim. Mesela Berlin’de Tiergarten, Paris’de Bois de Boulogne, Amsterdam’da Vondels Park, yahut Londra’da büyük “Commons” denilen parklar (Richmond Park) gibi bu büyük şehirlerin en güzel ve en karakterisitik yerlerini teşkil ederler. Şehir sekenesi mezkûr umumi parkaların güzelliğiyle gurur duymakta çok haklıdır. Bugün her modern şehir kendi hudutları dahilinde yeşil sahalari ve sokak kenarında yeşil şeritleri meydana getirmekte geri durmamaktadırlar. (...) Mesire mahalleri, bu bakımdan yalnız halkın sıhhi durumu üzerine değil, aynı zamanda ammenin iktisadi hayatı üzerinde de büyük bir rol oynar. Bu sebeple komün idarelerinin bu işleri ihmal etmesi hiçbir zaman doğru olmaz. Mezkûr yerlerden halkı mahrum bırakmak beşeriyet için çok acı neticeler tevhit eder” (Reuter, 1940a: 176-180).

Reuter’in bu satırları yayımladığı 1940’tan, Dünya Kentleri Kültür Forumu’nun, Dünya Kentleri Kültür Raporu yayımladığı 2014’e uzanan 74 yılın ardından, Türkiye’nin en büyük metropolüne baktığımızda ise, tablonun 1940’lardaki projeksiyondan bir hayli sapmış olduğunu görüyoruz. Rapora göre, İstanbul’un yeşil alan oranı (parklar ve bahçeler) günümüzde yalnızca %1.5 düzeyinde bulunuyor. Bu oran Berlin’de %14.4, Paris’te %9.4, Amsterdam’da %13, Londra’da ise %38.4 olarak saptanmıştır (World Cities Forum, 2014).

Kent ve çevre teması çerçevesinde Reuter’in önemli vurgularından bir diğerini de sanayi ve oturma alanlarının birbirinden ayrılması fikri oluşturmaktadır. Sanayileşme hamlelerini henüz gerçekleştirmekte olan Türkiye Cumhuriyeti için, bunun oldukça iyi bir zamanlamaya sahip, yerinde bir katkı olduğu söylenebilir. Böylece Reuter, pek çok Avrupa kentinin olumsuz sanayileşme deneyiminden edinilen dersleri hatırlatmaktadır:

“Fabrikalar gelişi güzel inşa edildikleri için şehirlerin mahallelerini sis ve duman içinde bıraktılar. Bütün yeni ve modern hareketlerle iskân mahallelerinin sıhhi durumu günden güne çok zararlı vaziyetler aldı. Bilhassa bu devirden itibaren insanların ikamet ve çalışma yerleri birbirinden uzaklaştı. Meydana getirilen binalarda birçok katların yağınlar şeklinde üst üste inşası halkın sıhhi durumunu tehlikeli bir şekle soktu. Artık esaslı yapı planları vücuda getirerek böyle (...) hareketlere nihayet verme zamanı çoktan hulül etmişti” (Reuter, 1940a: 146).

1940’lara girilirken tarihe düşülen bu erken hatırlatmaya rağmen, organize sanayi bölgelerinin kurulmasının ilk adımı, ancak 1966’da, Bursa Organize Sanayi Bölgesi’nin açılmasıyla atılabilmektedir. 1967’den itibaren 63 ilde organize sanayi bölgesi kurulması için Bakanlar Kurulu Kararnamesi çıkartılırken; bu bölgelerin yerleşim alanlarını yine sanayi çevresinde topladığı

görülmüştür (Haktanır, 2000: 54). Dolayısıyla sanayinin kent içinde gelişigüzel yayılımını engellemek üzere atılan bu adımlar, yapılaşmanın sanayi çevresinde gelişigüzel gelişmesi karşısında etkisiz kalmıştır.

4.4. Arsa Spekülasyonu ve Kentsel Rant

Sanayinin yükselişi ve buna bağlı olarak kentlerin gelişmesini, ışığı takip eden gölge gibi, benzeri görülmemiş bir arsa spekülasyonunun izlediğini söylemektedir Reuter. İzleyen satırlarda ise arsa spekülasyonunun birinci derecede toplumsal bir kanser olarak algılanmış olduğunun notunu düşer (Reuter, 1943c: 29).

Bugün bu “*toplumsal hastalığın*” önünün alındığını söylemek ise pek mümkün görünmemektedir. Öyle ki arsa spekülasyonu ve kentsel rant sorunu hâlâ en önemli kentsel sorunlar arasında yer almaktadır.

Arsa spekülasyonu, arsanın taşınamaz bir kaynak olmasından ve bu taşınamaz kaynak üzerinde özel mülkiyete izin verilmesinden doğmaktadır. Böylece kentte arazisi bulunan kişi, hiçbir özel gayret sarf etmeden, riske girmeden, toplumun refahına hiçbir katkı sağlamadan, yalnızca doğal bir kaynak üzerinde, bu kaynağın kıtlığı nedeniyle kurduğu tekele dayanarak, bir rant sağlamaktadır (Tekeli, 2009: 26).

Sürekli bir biçimde enflasyonist baskılarla para değerinde bir düşüşün yaşandığı, üretici müteşebbisin üstlendiği riskin çok yüksek düzeyde seyrettiği bir ülkede, arsa spekülasyonu da hızlanma eğilimi gösterecektir. Arsa spekülasyonuna konu olan bu değer artışı, başıboş bırakıldığında, sağlıksız bir kent yapısı doğurmaktadır (Tekeli, 2009: 26-88).

Tam da bu noktada, 1943'deki şu değerlendirme, günümüzde Türkiye'deki kentsel tahribat öyküleriyle birlikte, çok daha büyük bir anlam kazanmaktadır:

“(...)Arsa ticareti zihniyeti (Amerika'da real estate man) şehrin hakiki banisi halini alıyor. Arsa spekülatörcüsü azami gelir çıkarabilmek için köşe ve bina bloklarını keyfine göre parçalıyor ve buna “iktisadi zaruretler” adı veriliyor” (Reuter, 1943a: 154).

Reuter, bu kalıplaşmış “*iktisadi zaruretler*” söylemi ile siyaset ve kişisel çıkarlar arasındaki ilişkiye de işaret ediyor:

“Şehirlerin soysuzlaşmasında...” diye devam ederken; “siyasi kısa görüşlülük ve umumi menfaati, şahsi menfaatlerden sonraya bırakmak temayülü (birinci derecede arsalardan pervasızca istifade etmek

hususunda) bunda önemli bir rol oynamıştır” diye ekliyor (Reuter, 1943a: 155).

Söz konusu “*eğilim*”in 1950’lerden itibaren giderek hızlandığı ve Türkiye’nin kentsel siyasetinde bir çeşit “*tekrar*” niteliği kazandığı söylenebilir. Böylece ülke siyasal popülizmle tanışırken; kente ilişkin imar, seçmenle politikacı arasında hukuksuz bir pazarlık ve takas konusuna dönüşecektir.

1980’li yıllara kadar seçmenle politikacı arasında izlenebilen bu ilişki, özelleştirme politikaları sonucunda, kamuya ait pek çok kentsel bina ve arsanın satışa konu olmasıyla, sermayedar-politikacı düzlemine sıçramıştır.

4.5. Konut Sorunu

Konut, temel bir insan hakkıdır. Önemli bir ihtiyaç olarak kentsel politikanın öncelikli konularından biridir. Hem dönemin - II. Dünya Savaşı konjonktürünün- hem de Türkiye’nin kentleşme perspektifinin bir gereği olarak, konut ve barınma sorununun, Reuter’in çalışmalarında önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.

1940’lar boyunca verdiği eserlerde konut sorununa yaklaşımı, çok boyutludur. Konutun finansmanından ve inşasından, ideal konut tipine ve konutların topografik konumlandırılmasından, yöresel mimari özelliklere kadar uzanan pek çok alanda Reuter, önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bunlar özellikle geleceğe dönük uyarılar niteliğindedir.

1943’te, *Arkitekt Dergisi*’nde yayımlanan “*Mesken Meselesinin Halli Çareleri*” adlı makalesine de “... *istikbale taalluk eden meselelere temas etmenin daha faydalı olacağına kaniyim*” diyerek başlar. Yeni mesken inşası ile ilgili olarak “... *bu mesele belki bugün nazari görülebilir fakat, harp bitince derhal en büyük bir aktüellik kazanacaktır*” diye devam etmektedir (Reuter, 1943b: 263).

Nitekim öyle de olur. Konut sorununun bir yansıması olarak gecekondular, tam da bu bahsedilen dönemde görünür olacaktır (Yavuz, 1952: 71). 1950’lerden 60’lara uzanan süreçte fiziksel bir yerleşim türüne evrilen gecekondular (Kongar, 1999: 151), planlı dönem boyunca ulusal gündemin en temel kentsel sorunlarından biri olacaktır.

Reuter’in bu makaleyi kaleme almasının üstünden 20 yıl geçtikten sonra, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) kentlerdeki konut stokunun %30’unun oturulamayacak durumda olduğunu, ülkenin en büyük üç kentindeki nüfusun %30’unun tek odalı evlerde yaşadığını, gecekondularda yaşayan insan sayısının 1,2 milyon olduğunu tespit etmektedir (DPT, 1963: 2). Böylece “*yeni mesken inşası*” Reuter’in ifadesiyle gerçek anlamda “*aktüellik*” kazanmıştır.

Reuter konut sorununun, sosyal devlet anlayışıyla, yerel yönetimlerle ilişkisine ve mümkün olduğunca piyasalar üstü bir çerçevede ele alınması gerekliliğine işaret eder:

“Mesken inşası doğrudan doğruya devlet ve mahalli idarelerin devamlı vazifeleri arasına girmesi lazımdır.(...) Hiçbir şekilde ve hiçbir yerde halk yığınları için mesken inşası, eskiden olduğu gibi bugün de yalnız hususi şahıs ve müteşebbislere bırakılamaz. (...) Hedefimiz daima ucuz evler yapmak olacaktır. (...) Hakiki başarı, belediyelerin büyük ölçüde ihtiyat arsa temin etme işine girmesi ve şehrin inkişafını umumiyetle kendileri tarafından ucuz fiyatlarla elde edilen sahalarda takip etmeleriyle elde edilebilecektir. Bütün Avrupa belediyeleri zamanla bu yola girmişlerdir. Bunlar, bütün memleketlerde oldukça mühim miktarda inşaata elverişli araziye sahiptirler” (Reuter, 1943b: 264-266).

“Avrupa memleketlerinde resmi idarelerin ve bilhassa belediye idarelerinin gelişimindeki göze çarpan karakteristik vasıf, bu idarelerin vazifeleri arasında ikametgâh inşaatının daima daha büyük bir rol oynamaya doğru yürümüş olmasıdır” (Reuter, 1945b: 179).

Aslında Cumhuriyet’in erken dönemlerinde Türkiye’deki genel eğilimin de, bu yönde olduğu söylenebilir. Öyle ki devletin ve belediyelerin sorumluluğunu tespit eden kurumsal ve hukuki adımların çoktan atılmış olduğunu görürüz:

1926’da Eytam Sandığı’nın Emlak ve Eytam Bankası’na dönüştürülmesiyle devletin, yapı sektörüne ve imar faaliyetlerine fiilen destek olması kararının alınması (TOKİ, 2016); 1930’da yürürlüğe giren 1580 Sayılı Belediye Kanunu’yla belediyelere ucuz konut üretme görevinin verilmiş olması bu yöndeki adımlara örnek verilebilir.

Bu anlayışın yakın dönemde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerde de korunduğu görülmektedir. 2005’te 1580 Sayılı Kanun’un yerini alan 5393 Sayılı Belediye Kanunu’nun 69. Maddesiyle de belediyelere konut üretimi konusunda ödevler yüklenmiştir. Aynı yıl içinde çıkartılan “Belediyelerin Arsa, Konut Ve İşyeri Üretimi, Tahsisi, Kiralaması Ve Satışına Dair Genel Yönetmelik” bu alandaki çerçeveyi tamamlamıştır.

Her ne kadar hukuki planda çoktan tanımlanmış sorumlulukları olsa da, konut sorununun çözümünde devlet ve belediye aktörlerinin, konut üretiminde yalnızca cılız özneler olarak rol oynadığı görülmektedir.

Sonuç olarak, günümüzde Türkiye’de konut finansmanı ve konuta erişebilirlik, hâlâ önemli bir sorun olarak yerini korumaktadır (Coşkun, 2015:103).

Diğer taraftan, Reuter, çalışmalarında konuta, niteliksel yönüyle de yer vermiştir. Kentsel yaşam için bir ideal konut tipi ya da ideal konut için kırmızı çizgiler belirlediğini görürüz:

“İdeal mesken şekli olarak umumiyetle bahçeli evler şeklini kabul ediyoruz. Bunun mümkün olmadığı yerde, kati bir zaruret olmaksızın üç kattan fazla bina yapılmamalıdır. Bodrum ve çatıarası meskenlerini katıyetle reddetmelidir. Bütün meskenlerin kâfi derecede güneş görmesine her halde riayet edilmelidir. Bundan dolayı caddelere güneş vaziyetine göre müsait bir istikamet vermek lazımdır. Aynı şekilde meskenin iyi bir tarzda havalandırılması imkânı şarttır. Şu halde bir katta iki meskenden fazla daire yapılmamalıdır. Eskinin tamamen aksine olarak plan yapılırken evler caddeye göre değil, güneş, ışık ve hava vaziyetine göre cephelendirilmelidir. (...) Bunlar sıhhi bakımdan doğru olan bir şehir planının ilk şartlarıdır” (Reuter, 1943a: 158-159).

“(…)10 senelik bir amorti müddeti ve bu çılgınca hesaba göre tayin edilmiş fahiş kira miktarı ile apartmanlar kurmak âdeti, her yerde nihayet ortadan kalkmalıdır. Çünkü bu adet sosyal bakımdan bir kanser yararıdır Bugün ne şehir idareleri ne devlet bu ağır mesuliyetten kendini kurtaramaz. Harpten sonra tahrip edilmiş şehirlerimizin yeniden kurulmasında böyle bir fenalığın tekrar işlenmesini tasavvur bile etmeğe artık uyanmış olan sosyal vicdan hiçbir zaman müsaade etmeyecektir” (Reuter, 1943a: 163).

Maalesef Reuter’in ne ideal konut tasavvuru, ne de uyanmış olduğunu düşündüğü “sosyal vicdan” sonraki 75 yılda ayakta kalabilmiştir. Bugün Türkiye’nin büyük kentleri kadar, orta ve küçük ölçekteki kentlerinde de yapı stokunun büyük kısmını apartmanlar oluşturmaktadır.

Bodrum meskenlerinin reddedilmesi ise Reuter’in, bu meskenlere ilişkin satırlarından bağımsız olarak, 2012’de Samsun’da meydana gelen selin yol açtığı ölümler nedeniyle gündeme gelecektir. Kentbilimcinin 1943’te bir çeşit kentsel kırmızı çizgi olarak ifade ettiği, bodrum katlardaki iskânın yasaklanması konusunu, kaleme alınışından 70 yıl sonra, politika yapıcılarının gündeminde yer bulabilmiştir. 2013 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, “Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”le bu sorunlu alana bir düzenleme getirmiştir.

Reuter’in konuta ilişkin olarak yaptığı vurgulardan, burada ele alacağımız sonucusu ise konut olgusunun kültürle, yerelliklerle ve coğrafyayla olan bağıdır.

“Yapı meseleleri, iskân kurma işleri” demektedir Reuter, “her şeyden evvel yalnız mimarlığa değil, aynı zamanda içtimai, iktisadi ve kültürel

durumlara da dayanır.” Bu yüzden imarda milletin bakış açısını da göz önünde bulundurmak ve tüm bunları becerikli bir biçimde birbiriyle ilişkilendirmek gereklidir (Reuter, 1940a: 141).

1940 tarihli bir diğer eserinde ise bu konunun iklimsel ve topografik görünümüne değindiğini görürüz:

“Bilhassa muhtelif iklim muntıklarına ve çok değişik bir arazi tipine sahip bulunan Türkiye’de tabii şartları ve arazi durumunu göz önünde tutmadan hareket edip (...) şematik planlara göre iskân sahaları kurar veyahut mevcut olanları bu şekilde ıslah edersek katiyen doğru hareket etmiş olmayız” (Reuter, 1940a: 149).

Reuter’in konut meselesinin yerel hassasiyetlerine yaptığı vurgu bir yana, günümüzde Türkiye’de iskânın, yerel kültürle, iklimle ve coğrafyayla bağının, doğrudan devlet eliyle kesildiğini gösteren pek çok konut projesi bulunmaktadır. Toplu Konut İdaresi’nin geçmişte Bursa, İzmir, Konya, Kars gibi farklı kültür, topografya ve iklime sahip onlarca kentte gerçekleştirdiği tektipleştirici projeler, bu olumsuz yaklaşımın örnekleridir.

Kurumun uzun yıllar izlediği bu politikanın, yine kurumca sorgulanması için ise 2015 yılını beklemek gerekmiştir. Öyle ki “*Yerel Mimari Uygulama*” adıyla geliştirilen projelerin ilki bu yıl içerisinde tamamlanmıştır. Sosyal konut mimarisinde konutların “*kendi yöresinden, kendi yaşantısından izler taşıması*” gerekliliği fark edilmiştir. Böylece projelerde, kentlerin iklim özelliklerinin ve coğrafi yapısının yanı sıra, başta Selçuklu ve Osmanlı olmak üzere, Anadolu medeniyetlerinden izler taşıması amaçlanmıştır (TOKİ, 2015). Bu olumlu siyasa değişikliğiyle, kentbilimcinin Türkiye’nin gelecekteki konut siyasalarına ilişkin yukarıdaki satırları arasında uzanan 75 yıl, ironik bir kayıp olarak değerlendirilebilir. Öyle ki Türkiye kentleri yerel mimari özelliklerini dramatik bir biçimde kaybetmiştir.

Sonuç

“Geçmiş çalışmak”, “geleceği tanımlamak” gerektiğinde kaçınılmaz bir ön koşuldur. Geçmiş” ve “gelecek” arasında yer alan, kentlerimiz için de, bu ikisi arasında kurulacak ilişkinin yaşamsal bir değeri bulunuyor. Öyle ki günümüzün kentsel coğrafyası, geçmişin kentsel siyasalarının bir sonucunu teşkil ederken; gelecek için de bir temel oluşturmaktadır. Reuter’in güzel ifadesiyle “bugünkü tasavvurlarımız yarının gerçekleri olacak” (Reuter, 1943a: 163).

1940'lı yıllarda Türkiye'nin kentsel geleceğine dönük önemli siyasa önerileri bırakan kentbilimcimiz Ernst Reuter'in bazı eserleri üzerinden yaptığımız bu değerlendirme, seçili sorun alanlarında oldukça kötü bir karneye sahip olduğumuzu göstermektedir. Bilimsel olarak öngörülen potansiyel sorunlar, geçen yılların ardından kentlerimizde kronik sorunlara dönüşmüştür. Bu sorunlar yıllara yaygın bir biçimde kimi zaman insan hayatına malolmuş, kimi zaman da toplumsal yaşam kalitesine ve ülke ekonomisine yansıyan devasa maliyet kalemleri oluşturmuştur.

Genel bir değerlendirmeyle, Türkiye'nin kentsel sorunları söz konusu olduğunda, bu sorunların öngörülemediğini, bilimsel bir düzlemde tartışılmadığını söylemek doğru olmayacaktır. Kentbilim yazınımızdan ele aldığımız örnekler, pek çok kentsel sorunun bir çeşit afet niteliği kazanmadan tespit ve teşhis edildiğini göstermektedir.

O halde, bir tür alarm zilinin çoktan çalmış olmasına ve pek çok gösterge ışığının yanıp sönyüyor olmasına rağmen, potansiyel sorunların, kronik olanlara dönüşmesi nasıl olup da önlenememiştir?

Kanımızca siyasal karar alıcıların ve kentsel politika yapıcılarının, kentbilimi ve onun bulgularıyla arasında uzanan boşluk bu konunun temelini oluşturmaktadır. İdari eylemin, bilimsel perspektifle ilişkisi hızla, yeniden kurulmalıdır.

Kaynakça

- Akcan, Esra (2012), "Ernst Reuter ve Türkiye'de Sosyal Konut" (Çev. Tayfun Çınar), *Mülkiye Dergisi*, 36 (275): 105-118.
- Altınöz, Meltem Özkan (2015), "Sümerbank'ın Karabük'ün Konut Politikasındaki Rolü", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 24 (2): 49-62.
- Aslan, Onur Ender (2012), *Devlet Bürokrasisi ve Kamu Personel Rejimi* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Atay, Falih Rıfki (2016), *Çankaya* (İstanbul: Pozitif Yayınları).
- Boratav, Korkut (1988), *Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985* (İstanbul: Gerçek Yayınevi).
- Coşkun, Yener (2015), *Türkiye'de Konut Finansmanı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 310)
- Dede, Kadir, Uğur Sadioğlu, Ali Arda Yüceyılmaz (2014), "2014 Yerel Seçimleri Işığında Kapatılan Belde Belediyeleri: Değirmendere'de Yerellik ve Temsiliyet Sorunu", Genç, Fatma Neval (Der.), *12. Kamu Yönetimi Forumu Bildiriler Kitabı*, (elektronik baskı): 370-381.

- DPT (1963), *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıllık)*, 1963-1967 (Ankara).
- DPT (1967), *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı* (Ankara).
- Doğramacı, Burcu (2012), "Türkiye'de Ernst Reuter ve Bayındırlık Üzerine -Araştırmalar", *Mülkiye Dergisi*, 36 (275): 75-84.
- Dönmezer, Sulhi (1974), "Hızla Şehirleşen ve Sanayileşen Bir Küçük Şehir Toplumunda Suçluluk", *Şehirleşmenin Doğurduğu Ceza Adaleti Sorunları Sempozyumu*, (İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1965): 129-145.
- Ernst Reuter Archiv (2016a), Soldier and Functionary of the Communist Party of Germany (KPD), <http://www.ernst-reuter.org/en/person03/> (14.01.2016).
- Ernst Reuter Archiv (2016b), A Local Politician in the Weimar Republic, <http://www.ernst-reuter.org/en/person04/> (11.2.2016).
- Ernst Reuter Archiv (2016c), National Socialist Rule and Turkish Exile, <http://www.ernst-reuter.org/en/person05/> (11.2.2016).
- Genç, F. Neval, Abdullah Yılmaz, Hüseyin Özgür (2008), "Giriş", Genç, Fatma Neval, Abdullah Yılmaz, Hüseyin Özgür (Der.), *Dönüşen Kentler ve Değişen Yerel Yönetimler*, (Ankara: Gazi Kitabevi): XIX-XXX.
- Göymen, Korel (1997), *Türkiye'de Kent Yönetimi* (İstanbul: Boyut Kitapları).
- Haktanır, Koray (2000), "Türkiye'de Toprak Kullanımı ve Tarımsal Arazideki Nicelik ve Nitelik Değişimleri", Boratav, Zeynep (Der.), *Türkiye'de Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı): 42-61.
- İzci, Ferit ve Menaf Turan (2013), "Türkiye'de Büyükşehir Sistemi ve 6360 Sayılı Yasa ile Büyükşehir Belediyesi Sistemine Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18 (1): 117-152.
- Karman, Zerrin Toprak (1995), *Kent Yönetimi ve Politikası* (İzmir: Anadolu Matbaacılık).
- Keleş, Ruşen (1986), "Ernst Reuter ve Türk Kentbilimi", *Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Dergisi*, 19 (3): 81-98.
- Keleş, Ruşen (2015), *Kentleşme Politikası* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Keleş, Ruşen, Ayşegül Mengi, Can Giray Özgül (2012), "Ernst Reuter'in İkinci Vatanı Türkiye'de Çağdaş Kentbilimin Gelişmesine Yaptığı Katkıları", *Mülkiye Dergisi*, XXXVI (275): 11-35.
- Keleş, Ruşen, Can Hamamcı (2002), *Çevrebilim* (Ankara: İmge Kitabevi).
- Keyder, Çağlar (2007), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Kongar, Emre (1999), *21. Yüzyılda Türkiye* (İstanbul: Remzi Kitabevi).
- Mumford, Lewis (2007), *Tarih Boyunca Kent* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları).
- Reuter, Ernst (1939), "Komünlerin Kalkınması Usulleri", *Siyasi İlimler Mecmuası*, VIII (96): 1-11.
- Reuter, Ernst (1940a), *Komün Bilgisi: Şehirciliğe Giriş* (Ankara: Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları, No: 12) (Çev. Niyazi Çitakoğlu, Bekir Sıtkı Baykal).
- Reuter, Ernst (1940b), "Mahalli İdareler ve Devlet Arasındaki Münasebetler", *Siyasi İlimler Mecmuası*, X (116): 387-392 (Çev. Muhtar Yazır).
- Reuter, Ernst (1941), *Yakın Münakale* (Ankara: SBO) (yayınlanmamış kitap).
- Reuter, Ernst (1943a), "Şehirlerimizin Gelişme Problemleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi*, I (5): 149-163 (Çev. Bekir Sıtkı Baykal).

- Reuter, Ernst (1943b), "Mesken Meselesinin Hal Çareleri", *Arkitekt*, 11-12 (143-144): 263-271.
- Reuter, Ernst (1943c), "Belediyelerin Yapı İşletmeleri", *Arkitekt*, 1-2 (133-134): 27-32. (Çev. Adnan Kolatan).
- Reuter, Ernst (1943d), "Kasabalarımız", *Arkitekt*, 5-6 (137-138): 121-126 (Çev. Adnan Kolatan).
- Reuter, Ernst (1944), "Küçük Belediyeler Meselesi", *Arkitekt* 9-10 (153-154): 233-236. (Çev. Adnan Kolatan).
- Reuter, Ernst (1945a), "Küçük Belediyeler Meselesi", *Arkitekt*, 3-4 (159-160): 75-90. (Çev. Adnan Kolatan).
- Reuter, Ernst (1945b), "Gayri Menkullerin Üzerine Kredi Meselesi", *Arkitekt*, 7-8 (163-164): 179-182 (Çev. Adnan Kolatan).
- Reuter, Ernst (1946), "Şehirlerimizin Nüfus Gelişmesi", *Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi*, 1(4): 775-790.
- Şen, Faruk (2012), "Ay Yıldız Altında Sürgün, Nazi Yönetiminde Türkiye'ye Kaçan Alman Bilim Adamları ve Ernst Reuter'in Konumu", *Mülkiye Dergisi*, XXXVI (275): 91-103.
- Tekeli, İlhan (1983), "Türkiye'de Kentsel Araştırmanın Gelişimi ve Gündemdeki Yeni Sorular", *Prof. Fehmi Yavuz'a Armağan* (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 538): 65-78.
- TOKİ (2015), TOKİ'nin ilk Yerel Mimari Uygulama Projesi Tamamlandı, <http://www.toki.gov.tr/haber/tokinin-ilk-yerel-mimari-uygulama-projesi-tamamlandi> (02.8.2016).
- TOKİ (2016), Kuruluş ve Tarihçe, <http://www.toki.gov.tr/kurulus-ve-tarihce> (15.7.2016).
- TÜİK (2001), Şehir ve Köy Nüfusu, 1927-2000, http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=202 (16.3.2016)
- TÜİK (2010), İstatistik Göstergeler, 1923-2009, http://www.tuik.gov.tr/yillik/1st_gostergeler.pdf (16.3.2016).
- Wirth, Louis (1938), "Urbanism as a Way of Life", *The American Journal of Sociology*, 44(1): 1-24.
- World Cities Culture Forum (2014), World Cities Culture Report 2014, http://www.worldcitiescultureforum.com/assets/others/World_Cities_Culture_Report_2014_hires.pdf (13.6.2016).
- Yavuz, Fehmi (1952), "Ankara'nın İmarı ve Şehirciliğimiz", Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 21-3.
- Yavuz, Fehmi, Ruşen Keleş, Cevat Geray (1973), Şehircilik, Sorunlar-Uygulama ve Politika, Ankara Üniversitesi (Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 358).
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2013), Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik (2013), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/09/20130908-1.htm> (02.8.2016).
- 1580 Sayılı Belediye Kanunu (1930), <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1471.pdf> (15.5.2016).
- <http://aa.com.tr/tr/yasam/son-10-yilda-2-7-milyon-hektar-tarim-topragi-yok-oldu/29503> (12.6.2016)
- <http://www.bvg.de/en/Company/Profile/Structure--facts> (11.2.2016).